

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 10

Книга II

Серія

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ

(1930–1934)

Серія

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

(1924–1930)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ВИДАВНИЦТВО

“СВІТ”

2015

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою "Українська книга" 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова, коментарі:
Оксана ЮРКОВА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2015
- © Інститут історії України НАН України, 2015
- © Юркова О.В., упорядкування, передмова, коментарі, 2015
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2015

РОЗДІЛ II

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

JAROSLAV BIDLO. DĚJINY SLOVANSTVA
(“Slované. Kulturní obraz slovanského světa”, díl I).
Věsmír, naklad, spol. v Praze, 1928, 296 c.

Рік тому на сторінках сеї часописі я боронив рацію і потребу студювання історії слов'янства як цілості супроти аргументів contra молодого польського славіста В.Ледніцького (“Укр[аїна]”, 1927, [кн.] III, с. 172)*. Тепер маю приємність привітати курс загальної історії слов'янства як цілості, зроблений признаним спеціалістом, професором історії Східної Європи і Балканських країн Ярославом Бідлом. Вона вийшла як перша частина компендію, обрахованого на п'ять томів розміром 12–20 аркушів: том перший — історія, другий — література, третій — географія, статистика і державний устрій, четвертий — слов'янські мови, п'ятий — філософія, мистецтво, етнографічний огляд. Компендіум виходить за підмогою чеського міністерства освіти, з нагоди 10-ліття державної самостійності чесько-словацького народу. “Гасло твору — слов'янство як цілість”, читаємо в його проспекті*: “Всі частини будуть оброблені з одноставного всеслов'янського порівняного становища. Особлива увага буде присвячена тим сторонам слов'янського життя, де всеслов'янське споріднення і обопільні стичності проявляли себе найбільше і в теперішнім стані наших відомостей можуть найкраще досліджуватися, себто історії, мові і літературам: сі відділи будуть виложені ширше, інші — коротше”.

Перший том — історія, в обробленні проф. Бідла, складається з вступу (с. 5–23), де вияснюється предмет і завдання досліду, і з самого викладу, поділеного на 4 частини: перша — від 6 стол[іття] до кінця 10, друга — від кінця 10 стол[іття] до поч. 17, третя — стол[іття] 17 і 18, четверта — з кінця 18 стол[іття] до нашого часу.

Своє завдання автор характеризує так: “Головне завдання історії — се відкрити їх істоту або головні течії, їх вартість, їх напрямок і мету. Виконати се завдання можна, тільки досліджуючи історію слов'янства як нероздільну частину історії світової або загальної, сполученої з ними як з кожним з живих, і то головних членів і органів єдиного тіла. Як зміст світової або загальної історії можна означити передусім з становища заінтересування нинішньої, новочасної, людини до питань, як людство поволі розпросторювалося по цілій земній кулі, як поодинокі його групи (племена, народи й державні організації) опановували різні частини її, в конкуренції й боротьбі між собою, як від свого початку в боротьбі з природою воно визволяло себе з-під її впливів і, навпаки, робило її своєю невідлучною, як творило свою культуру, що робила і робить її життя на земній кулі не тільки легшим, але і приємнішим, і як відносини людини до людини дедалі ставали людянішими або гуманнішими, — так і зрозуміння змісту слов'янської історії буде полягати в пізнанні того, з якими наслідками слов'янська група кон-

курувала і боролася в різних часах з іншими групами за своє місце на землі, в якій мірі брала участь в творенні людської культури, а передусім — тої, що в нинішніх часах опанувала майже всі народи землі: культури європейсько-американської, і що слов'яни вносили до поступу людства. Дослідження сього питання досі не було предметом глибокої, широко розгалуженої і систематичної історичної праці, але здебільшого — філософічно-політичної спекуляції, якій часто бракувало знання найосновніших подій слов'янської історії. Тому історик, який би схотів задоволити сю здавна вже відчуту потребу пізнати істоту слов'янської історії, опиняється в невеличкій клопоті, бо не може опиратися на ніякі підготовчі праці. Однак учений-спеціаліст все-таки може далеко краще відповісти сьому завданню, ніж поверховий дилетант, і се його обов'язок — висловити свою гадку в сих питаннях, хоч би і виставляючи себе на небезпеку неприхильної критики, яка легко добачить хиби, але не згадає або й не схоче взяти під увагу труднощі, які приходиться поборювати...

Не можна не привітати сеї постанови шановного славіста взятися до сього діла, неважачучи на дійсно великі труднощі. В своїй першій пробі сього історичного компендіуму слов'янства він, крім ерудиції і точності в передачі фактів, виявив дві незвичайно цінні для здійснення свого наміру риси. Перша — се об'єктивність, брак націоналістичних упереджень, бажання не обмежитися в своїх оглядах головнішими слов'янськими народностями, яскравішими проявами слов'янського життя, а охопити всі народності і ввійти в важніші моменти їх життя; се одно. Друге — свобода автора від усякої містики, спекуляцій “слов'янської душі”, слов'янського месіанізму, протиставлень “гнилому романо-германському світові” і т. д., що робили такими неприємними старі слов'янофільські концепції. Се дає запоруку, що автор потрапить дати науковий огляд слов'янського життя в цілому.

Нинішня його книга становить уже другий крок автора в сім напрямі — першим були його публікації 1911–1912 рр.: “O historii Slovanstva jako celku” і курс: “Historický vývoj Slovanstva”*. Нинішня книга поглиблює працю автора, але ще не може задоволити потребу такого огляду вповні — передусім через свій малий розмір. От пропорції, в яких дано перегляд:

Слов'яни до кінця X віку.	34 сторінки.
Від кінця X віку до початків XVII	59 сторінок.
Століття XVII і XVIII	25 ”
Перша половина XIX в.	40 ”
1848–1914 роки	45 ”
Від 1914 року до нинішнього часу	29 ”

В сих рамках не можна ввести читача в конкретні явища життя поодиноких народностей і тих спільностей, що їх об'єднували в різних моментах слов'янського життя, і автор мусив лишати поза обрієм свого огляду багатов такого, що потрібне для відповідного орієнтування в історичнім процесі.

По-друге — маючи на увазі, очевидно, що деякі сторони цього процесу будуть освітлені в інших томах сеї серії, автор в своїм курсі спинився головню на зверхніх явищах історичного процесу, менше уділяючи уваги внутрішнім зв'язкам слов'янських народностей.

В бібліографії — дуже старанній — читач потребує аднотацій і рекомендацій, щоб знати, що має тільки історичне значіння і що може йому дійсно доповнити вказівки, подані в нинішнім курсі: де і що він може знайти. А крім того при тексті самого викладу повинні даватися в нотках, при поодиноких уступах, вказівки, де читач може знайти більше до саме сеї теми; се конче потрібно.

Ще маленька заувага до історії східного слов'янства: подекуди краще було вжити власне сього терміна: "східне слов'янство" там, де автор уживає терміна: Rusko (Русь і заразом Росія).

Але, неважаючи на сі завваження, огляд автора має неабияку вартість, і була б пожадана поява його і на українській та інших слов'янських мовах, і на одній з мов світових для розповсюдження в не-слов'янському світі.

спільно з д[окто]ром Томашівським, що від студій сучасної Угорської Русі останніми часами звернувся до її історії (результатами його занять Угорською Руссю мав я спромогу покористуватися при сім, другим виданню книги)". Див.: *Грушевський М.* Історія України-Руси. — Т. II: XI—XIII вік. — Вид. друге, розширене. — Львів, 1905. — С. 582.

Jaroslav Bidlo. Dějiny Slovanstva. ("Slované. Kulturní obraz slovanského světa", díl I). Věsmír, naklad, spol. v Praze, 1928, 296 с.

Перша публікація: Україна. — 1928. — Кн. 4. — С. 134—136. Підпис у кінці рецензії: *Михайло Грушевський*. Дата не зазначена.

Автограф на лінованому папері з правками (на арк. 1 та 3 — письмо на обох боках аркуша) зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 17180. — 4 арк.). На арк. 1 вгорі позначка чорнилом "Укр. 1163". Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

с. 301 ...супроти аргументів contra молодого польського славіста В.Ледніцького ("Укр[аїна]", 1927, [кн.] III, с. 172) — М.Грушевський відсилає до своєї роботи: *Грушевський М.* [Рец. на:] Venceslas Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves? ("Le Monde Slave", Revue mensuelle, 1926, décembre, с. 411—431) // Україна. — 1927. — Кн. 3. — С. 172—174. Передруковано в цій книзі на с. 281—284.

...читаємо в його проспекті... — тут і далі М.Грушевський наводить цитати у власному перекладі українською мовою.

с. 302 ...його публікації 1911—1912 рр.: "O historii Slovanstva jako celku" і курс: "Historický vývoj Slovanstva" — йдеться про роботи: *Bidlo J.* O historii Slovanstva jako celku // Český časopis historický. — Praha: Historický klub, 1911. — Roč. 17. — S. 143—151; *Його ж.* Historický vývoj Slovanstva // Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a přítomnosti. — V Praze: Nákl. J.Laichtera, 1912. — S. 3—131.

Histoire et historiens depuis cinquante ans. (Bibliothèque de la Revue Historique). Paris, F.Alcan, I—II, 1927 і 1928, XVIII і 758 с.

Перша публікація: Україна. — 1928. — Кн. 6. — С. 165—166. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинопис з авторськими правками чорним чорнилом зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 17226. — 2 арк.). На арк. 1 вгорі позначки чорним чорнилом: "1269" та "Укр. № 5", олівцем — "M" та "IV". Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

с. 304 Allemagne—Yougoslavie — з фр.: Німеччина—Югославія.

Les historiens russes et l'histoire nationale — з фр.: Російські історики та національна історія.

Les historiens universels et l'histoire étrangère — з фр.: Універсальні історики та зарубіжна історія.

répertoires — з фр.: каталоги.

histoire nationale — з фр.: національна історія.

desiderata — з лат.: бажане.

с. 305 historien de la Russie — з фр.: історик Росії.

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
О.Юркова “...МАЮ В СВОЇМ ПОРТФЕЛІ СТУДІЙКУ...”: ОСТАННІ ПРАЦІ ТА РЕЦЕНЗІЙНІ ОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	V	
РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
Вікопомна дата	3	361
Про так званий “Львівський літопис” (1498–1648) і його ймовірного автора	28	365
Самовидець Руїни та його пізніші відображення	44	382
Про українську історіографію XVIII століття. Кілька міркувань	74	414
З історичної фабулістики кінця XVIII в.	82	424
“Историограф Малой России”	87	427
РОЗДІЛ II. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ	181	
Wilhelm Wundt. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte.....	183	450
Lubor Niederle. Manuel de l'antiquité slave. Tome I: l'Histoire.....	186	450
Акад. Вс.Миллер. Очерки русской народной словесности.....	191	451
Проф. М.Сперанский. Русская народная словесность.....	191	451
A.Debidour. Le Histoire diplomatique de l'Europe.....	200	453
L.Lévy-Brühl. Das Denken der Naturvölker.....	202	453
L.Lévy-Brühl. La mentalité primitive.....	202	453
Wilhelm Jerusalem. Soziologie des Erkennens.....	202	453
Richard Thurnwald. Zum gegenwärtigen Stand der Völkerpsychologie.....	202	454
В.П.Адрианова. Житие Алексея, человека Божия.....	213	455
А.Кащенко. Оповідання про славне військо Запорозьке Низове.....	215	455
А.Кащенко. Великий Луг запорозький.....	215	455
А.И.Лященко. Былина о Соловье Будимировиче и saga о Гаральде... ..	219	456
Іларіон Свенціцький. Початки книгопечатання на землях України.....	221	456
М.И.Ростовцев. Элинство и иранство на юге России.....	223	457
M.Rostovtzeff, Hon. D. Litt. Iranians and Greeks in South Russia.....	223	457
M.Rostovtzeff. Les origines de la Russie.....	223	457
М.И.Ростовцев. Скифия и Босфор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических.....	223	457
The Slavonic Review. A Survey of the Slavonic Peoples.....	233	458
James George Frazer. Folk-lore in the Old Testament.....	236	460
Dr. Lubor Niederle. Slovanské Starožitnosti.....	241	461

Max Vasmer. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven...	246	462
А.И.Яцимирский. Библиографический обзор апокрифов в южнославянской и русской письменности...	248	463
Kazimierz Dobrowolski. Pierwsze sekty religijne w Polsce...	250	463
Д.Заславский. Михаил Петрович Драгоманов...	251	464
Nationernas Bibliotek: Ukrainarna...	255	464
Harold T. Cheshire. The Great Tartar Invasion of Europe...	257	465
Ювілейний Збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття оснований, 1873–1923. Записки Наукового товариства імені Шевченка, том СXXXVIII–СXL. Праці Історично-філософичної секції під редакцією Івана Крип'якевича... Праці Філологічної секції під редакцією Кирила Студинського... Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925...	259	466
М.Сперанский. К истории взаимоотношений русской и югославянских литератур (Русские памятники письменности на юге славянства)...	265	468
К.М.Тахтарев. Сравнительная история развития человеческого общества и общественных форм. Часть I и II...	266	468
V.J.Mansikka. Die Religion der Ostslaven. I. Quellen...	270	468
Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый...	274	469
Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe...	277	469
Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego...	279	469
Venceslas Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves?...	281	470
Р.Р.Ранайтеску. L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans le principautés roumaines...	285	470
Проф. Йор. Иванов. Богомилски книги и легенди...	287	471
Arturo Cronia. II. Bogomilismo...	289	471
Проф. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології...	290	472
Записки Київського інституту народної освіти...	292	473
Ю.Д.Бруцкус. Письмо хазарского еврея от X века...	294	473
Е.Ю.Перфецкий. Русские летописные своды и их взаимоотношения...	295	474
Jozsef Szinnyi. Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur...	297	474
Dr. Eugen Perfeckij, docent University Komenskeho v Bratislavě. Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatske Rusi ve století XIII–XV...	299	474
Jaroslav Bidlo. Dějiny Slovanstva...	301	475
Histoire et historiens depuis cinquante ans...	304	475
Доктор славяноведения А.Петров. Отзвук Реформации в русском Закарпатьи XVI в. Няговские поучения на Евангелие...	306	476
Z dějin Východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University...	307	476

Збірник праць Державного рибного заповідника “Конча-Заспа” ...	309	478
Frank Wollman. Slovesnost Slovanů...	311	478
Галина Вовк. Бібліографія праць Хведора Вовка (1847–1918)...	312	478
Східнослов'янські народності та їх дослідження...	313	479
Dr. Jiří Král. Svidovec v Podkarpatské Rusi. Sídla obyvatelstva...	324	479
Václav Novotný. Českou minulostí...	326	480
Dr. František Štůla, Dr. Antonín Boháč, Dr. Karel Kadlec a Dr. Josef Tvrđý. Zeměpisný obraz, statistika, ústavní zřízení a filosofie slovanstva...	327	480
А.В.Орешников. Классификация древнейших русских монет по родовым знакам...	329	480
Josef Pfitzner. Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann...	330	481
D-r Josef Jirásek. Rusko a my. Studie vztahy česko-slovensko-ruských od počátku 19 století do roku 1867...	332	481
Осип Гермайзе. Україна та Дін у XVII ст. ...	333	481
Віктор Данилевський. Нарис історії розвитку продуктивних органів суспільної людини (спроба матеріалістичної історії техніки)...	335	481
Aus der historischen Wissenschaft der Soviet-Union — Vorträge ihrer Vertreter während der Russischen Historikerwoche...	340	482
Праці Українського високого педагогічного інституту ім.М[ихайла] Драгоманова у Празі...	342	483
J.Рурка. Weitere Beiträge zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmel'nyckij...	344	483
Aleksander Brückner. Dzieje kultury polskiej. Tom pierwszy: Od czasów przedhistorycznych do r. 1506...	346	484
International Bibliography of Historical Sciences. First Year (1926)...	350	484
Михайло Гніп. Громадський рух 1860-х рр. на Україні...	354	485
Збірник Музею діячів науки та мистецтва України...	357	486
Алексей Александрович Шахматов, 1864–1920...	359	486
КОМЕНТАРІ		361
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК		487

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 10. Книга II

Серія “Історичні студії та розвідки”
(1930–1934)

Серія “Рецензії та огляди”
(1924–1930)

Редактор *І.Савлук*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *В.Гоменюк*

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 44,71. Обл.-вид. арк. 37,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № .

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк на ПРАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
79005 Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1110 від 08.11.2002 р.

Грушевський М.С.

Г91 Твори: У 50 т. / редкол.: Г.Папакін, І.Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —

Т. 10. Кн. II : Серія “Історичні студії та розвідки” (1930—1934) ; Серія “Рецензії та огляди” (1924—1930) / упор. О.Юркова. — 2015. — 552 с.

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

Друга книга десятого тому 50-томного зібрання творів М.Грушевського містить праці визначного українського історика, об'єднані у двох серіях — “Історичні студії та розвідки” і “Рецензії та огляди”. У першій з них представлено шість останніх статей М.Грушевського, написаних упродовж 1930—1934 рр. і присвячених історії України, українській історіографії та історії української літератури. Остання велика студія — “Істориограф Малой России” (1934) — друкується вперше.

У другій серії публікуються 60 рецензій та рецензійних оглядів, підготовлених вченим у 1924—1930 рр. (у 1931—1934 рр. М.Грушевський рецензій не писав), дев'ять з них також друкуються вперше.

Статті, опубліковані М.Грушевським уперше російською мовою, подано у перекладі на українську та мовою оригіналу.

Видання розраховане на істориків, соціологів, етнографів, археологів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)